

**ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ
ЛЮДИНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ****PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS ON THE PROTECTION
OF HUMAN RIGHTS IN THE CONDITIONS OF RUSSIAN ARMED AGGRESSION**

**Пашинський В.Й., д.ю.н., доцент,
доцент кафедри адміністративного права та процесу**

Навчально-науковий інститут права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0000-0001-7349-2227

**Цьоменко А.В., PhD, асистент
кафедри адміністративного права та процесу**

Навчально-науковий інститут права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0000-0002-5615-7838

Основним стратегічним пріоритетом України, який визначає напрямки її діяльності в усіх сферах суспільного життя, є забезпечення неухильного дотримання прав і свобод людини та громадянина. Реалізація цього важливого завдання передбачає інтеграцію національної правової системи до міжнародних стандартів у галузі прав людини. Одним із ключових кроків на цьому шляху стало ратифікування Україною Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція).

Конвенція залишається одним із найефективніших міжнародних механізмів захисту прав людини, зокрема завдяки унікальній можливості подання індивідуальної скарги до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Саме інститут індивідуальної скарги дозволяє кожному громадянину звертатися до міжнародної судової інстанції у разі порушення його прав на національному рівні, що підсилює гарантії захисту прав людини в Україні.

Проте, незважаючи на чіткість законодавчих вимог, на практиці неодноразово виникають проблеми із правильним та однозначним застосуванням практики ЄСПЛ.

В свою чергу, особливої актуальності проблематика застосування практики ЄСПЛ набуває в умовах російської збройної агресії, оскільки вона формує правові орієнтири для забезпечення належного захисту прав особи в умовах збройного конфлікту. Нові виклики, зумовлені системними порушеннями прав людини вимагають адаптації національної та міжнародної судової практики до стандартів встановлених практикою ЄСПЛ, зокрема щодо прав людини в умовах надзвичайного стану та збройного конфлікту.

Актуальним прикладом є справа *Novaya Gazeta and Others v. Russia*, яка має прецедентне значення у контексті позиції ЄСПЛ щодо забезпечення права на свободу вираження поглядів під час воєнного конфлікту, захисту українських та російських журналістів та активістів, які висловлюють свої погляди щодо російської збройної агресії у міжнародному інформаційному просторі та підкреслює право відкрито характеризувати дії агресора як злочинні. Такий підхід дозволяє розробити ефективні механізми забезпечення захисту прав людини, підвищуючи рівень правосуддя як на національному, так і на міжнародному рівнях в особливих умовах, що створенні збройною агресією.

Ключові слова: права і свободи людини, Європейський суд з прав людини, захист прав і свобод людини та громадянина, воєнний стан, право на свободу вираження поглядів, практика Європейського суду з прав людини.

The main strategic priority of Ukraine, which determines the directions of its activities in all spheres of public life, is to ensure strict observance of human and civil rights and freedoms. The implementation of this important task involves the integration of the national legal system with international standards in the field of human rights. One of the key steps on this path was the ratification by Ukraine of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (hereinafter referred to as the Convention).

The Convention remains one of the most effective international mechanisms for the protection of human rights, in particular due to the unique opportunity to submit an individual complaint to the European Court of Human Rights (hereinafter referred to as the ECHR). It is the institution of an individual complaint that allows every citizen to apply to an international court in the event of a violation of his rights at the national level, which strengthens the guarantees of the protection of human rights in Ukraine.

However, despite the clarity of legislative requirements, in practice, problems repeatedly arise with the correct and unambiguous application of the practice of the ECHR.

In turn, the issue of applying the ECHR practice becomes particularly relevant in the context of Russian armed aggression, as it forms legal guidelines for ensuring proper protection of individual rights in armed conflict. New challenges caused by systemic violations of human rights require the adaptation of national and international judicial practice to the standards established by the ECHR practice, in particular regarding human rights in a state of emergency and armed conflict.

A relevant example is the case of *Novaya Gazeta and Others v. Russia*, which has precedential significance in the context of the ECHR position on ensuring the right to freedom of expression during a military conflict, protecting Ukrainian and Russian journalists and activists who express their views on Russian armed aggression in the international information space, and emphasizing the right to openly characterize the aggressor's actions as criminal. Such an approach allows developing effective mechanisms for ensuring the protection of human rights, increasing the level of justice both at the national and international levels in the special conditions created by armed aggression.

Key words: human rights and freedoms, European Court of Human Rights, protection of human and civil rights and freedoms, martial law, right to freedom of expression, case law of the European Court of Human Rights.

Проблематика дотримання забезпечення прав і свобод людини особливо гостро постала в умовах російської збройної агресії проти України, коли держава агресор системно порушує права і свободи людини, в першу чергу, право на життя, честь, гідність та інші основоположні права людини, що визначені Конвенцією [1].

Попри триваючу збройну агресію, Україна продовжує дотримуватися своїх міжнародних зобов'язань щодо забезпечення основоположних прав і свобод людини, визначених Конвенцією. Ухвалення Конвенції у 1950 році створило основу для формування регіональної системи захисту прав людини в Європі, визначивши загальні стан-

дарти та механізми їх дотримання. В свою чергу, Україна, як держава-учасниця Конвенції, впроваджує її положення у своє законодавство та правозастосовну практику, незважаючи на складні безпекові виклики, що створені російською збройною агресією. В цілому, Україна, не дивлячись на складні умови спричинені російською збройною агресією, вживає всі можливі заходи задля ефективного забезпечення прав людини, що покладаються на уповноважені органи виконавчої влади та систему національного правосуддя, які мають гарантувати належну імплементацію Конвенції у практичну діяльність суб'єктів публічної влади та застосування ними практики ЄСПЛ.

Нині ЄСПЛ займає важливе місце у міжнародному та національному механізмі захисту прав людини, як компетентний міжнародний судовий орган, не лише усуває правові прогалини, що виникають у практиці застосування Конвенції, а й здійснює її офіційне тлумачення, що безпосередньо впливає на функціонування національного механізму захисту прав людини у державах, які ратифікували Конвенцію, що безпосередньо сприяє гармонізації підходів до захисту прав людини та забезпеченню відповідності національних правових систем міжнародним стандартам [1].

З огляду на це, рішення ЄСПЛ стають невід'ємною складовою життя українського суспільства та повсякденної юридичної практики, які більше не є прерогативою виключно вузького кола фахівців із міжнародного права, а стають зрозумілими та доступними й для пересічних громадян. У ситуаціях, коли національні судові інстанції не забезпечують позитивного вирішення справи, громадяни все частіше звертаються до ЄСПЛ для захисту своїх прав, гарантованих Конвенцією [1]. Особливо в умовах російської збройної агресії, коли йдеться про численні порушення природних прав людини, таких як право на життя, честь та гідність, роль ЄСПЛ набуває ще більшого значення. Відтак, рішення ЄСПЛ в цих умовах не лише сприяють відновленню справедливості для постраждалих, а й формують важливу судову практику, що впливає на міжнародне право та забезпечення захисту прав людини в умовах збройної агресії.

Зазначену тенденцію підтверджує офіційна статистика, оприлюднена ЄСПЛ. Згідно з річним звітом Суду за 2024 рік, на розгляді перебуває 7703 справи проти України, в той же час проти країни-агресора за 2024 рік, на розгляді Суду перебуває 8130 заяв щодо порушення основоположних прав та свобод людини передбачених Конвенцією [2, с. 35], зокрема, право на свободу та особисту недоторканність, право на справедливий суд, право на свободу вираження поглядів та інші. Нині ЄСПЛ розглядає справи щодо порушення прав людини країною-агресором, які подані ще до ухвалення Резолюції CM/Res(2022)2, відповідно до якої вона припинила членство в Раді Європи [3].

Така значна кількість звернень до суду щодо порушення основоположних прав людини під час російської збройної агресії свідчить не лише про наявність системних проблем та суттєвих недоліків у роботі української судової системи, а також про системні порушення з боку країни-агресора основоположних прав і свобод людини особливо на окупованих територіях.

В цьому аспекті, не викликає сумнівів, що важливою складовою адаптації законодавства України до стандартів Європейського Союзу є широкомасштабне впровадження європейських підходів та стандартів забезпечення прав людини, зокрема забезпечення права на справедливий суд. Реалізація зазначеного права в державах-членах Європейського Союзу ґрунтується на усталеній судовій практиці Європейського суду з прав людини, яка слугує основою системи захисту прав людини та відіграє ключову роль не лише в галузі цивільного та кримінального права, але й у галзі адміністративного права, забезпечуючи дотримання загальнообов'язкових стандартів прав людини в європейському правовому просторі.

Зазначене підтверджує позицію, що адаптація національного законодавства до європейських стандартів є важливими кроками на шляху до підвищення рівня правосуддя в Україні та посилення захисту прав і свобод кожного громадянина, особливо в умовах війни, коли основоположні права людини систематично порушує країна-агресор, а механізми міжнародного правозахисту набувають критичного значення, оскільки дозволяють не лише фіксувати факти порушень, а й забезпечувати правову оцінку дій агресора, відновлення справедливості та порушених прав.

Одним із ключових аспектів цього процесу є послідовне застосування рішень ЄСПЛ у національній судовій практиці, що сприяє підвищенню ефективності судового захисту прав людини. За даними Аналітичного звіту за підсумками моніторингу судових рішень щодо використання в Україні положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практики ЄСПЛ, у 2016 році, внаслідок судової реформи, відбулося значне збільшення кількості посилань на практику ЄСПЛ у судових рішеннях. Подекуди частка таких рішень досягала 20%, що свідчило про позитивний тренд у впровадженні європейських стандартів правосуддя [4, с. 13-14]. Станом на 2025 рік даний процес набув системного характеру, і нині практика ЄСПЛ враховується в діяльності органів публічної влади та є невід'ємною складовою всіх національних судових рішень.

Втім, попри позитивну динаміку кількісного зростання використання практики ЄСПЛ у судових рішеннях, серед науковців та практиків нерідко виникають дискусії щодо їхньої обґрунтованості, якості та доцільності, що зумовлює необхідність глибшого дослідження питання застосування рішень ЄСПЛ у національному судочинстві, зокрема аналізу їхньої правової природи та місця в правовій системі України.

Серед науковців немає одностайної думки щодо правової природи рішень ЄСПЛ у контексті українського права. Наприклад, О. Гаврилюк виділяє три основні підходи до розуміння правової природи судової практики ЄСПЛ:

1. Практика ЄСПЛ як «класичний» судовий прецедент. Науковці, що дотримуються цього підходу вважають, що рішення ЄСПЛ можуть слугувати взірцем для національних судів. Однак, ця позиція піддається критиці, оскільки ЄСПЛ не створює нові правові норми, а лише тлумачить положення Конвенції, що не відповідає класичній концепції прецеденту, характерній для англосаксонської правової системи. До того ж, ЄСПЛ нерідко відступає від загальних принципів тлумачення та застосування Конвенції, враховуючи національні особливості кожної держави, що проявляється у використанні принципу «широкого простору розсуду» (*margin of appreciation*), що дозволяє державам-учасницям адаптувати європейські стандарти до власного правового контексту [5, с. 20].

2. Диференційований підхід до прецеденту залежно від правової системи. Даний підхід передбачає існування трьох моделей прецеденту: 1) судові рішення розглядаються як орієнтир для вирішення подібних справ у майбутньому; 2) визнається обов'язковість застосування рішень судів вищих інстанцій; 3) судові рішення містять загальні принципи, які можуть застосовуватися до інших справ.

3. Прецедентність рішень ЄСПЛ через концепцію «усталеної судової практики». У межах цього підходу рішення ЄСПЛ розглядаються як джерело загальнообов'язкового та правильного тлумачення правових норм. Така практика забезпечує єдність судової практики та передбачуваність судових рішень [6, 232].

На нашу думку, незважаючи на зростаючу роль практики ЄСПЛ у правозастосованні, в Україні фактично переважає другий підхід її сприйняття, як орієнтиру для вирішення подібних справ, а не як джерела загальнообов'язкового тлумачення правових норм. Судові рішення, хоча й містять посилання на практику ЄСПЛ, не

завжди є послідовними у її застосуванні, що може призводити до правової невизначеності. Водночас для забезпечення стабільності та передбачуваності судової системи є необхідність розвитку української правової системи до третьої моделі судового прецеденту. Відповідно до такого підходу, судові рішення ЄСПЛ будуть виступати не лише як рекомендаційний орієнтир, а як обов'язковий стандарт тлумачення правових норм, загальні принципи та правові позиції, які мають ключове значення під час розгляду справ національними судами, що сприятиме уніфікації судової практики та підвищенню її відповідності європейським правовим стандартам.

Також, особливо актуальним для правильного та ефективного застосування практики ЄСПЛ є враховування як специфіки рішень Суду, так і особливостей загального європейського механізму захисту прав людини. Важливим аспектом є здатність розрізняти правові позиції (*ratio decidendi*) та допоміжні обставини (*obiter dictum*), оскільки саме правові позиції мають ключове значення для правозастосування [6, с. 237].

Часто трапляються окремі випадки, коли під час обґрунтування судових рішень судді посиляються не на правові позиції ЄСПЛ, а на фактичні обставини конкретної справи або ж аргументи сторін, висловлені в процесі розгляду справи Судом. Проте такі посилання не можуть розглядатися як правова позиція, оскільки вони не формують загальнообов'язкових правових принципів чи правил для застосування.

На думку О.В. Сердюк, прецедентність рішення ЄСПЛ має обмежений характер і залежить від предмета судового розгляду. Тобто рішення у певних справах можуть бути обумовлені специфічними обставинами конкретної справи або ж особливостями суб'єктів правовідносин, що розглядаються. У таких випадках застосування правових позицій, сформульованих у цих рішеннях, може бути значно обмеженим або взагалі недоречним [7, с. 23-24].

Варто зазначити, що для коректного цитування правових аргументів ЄСПЛ необхідно враховувати ряд аспектів, особливо контекст, у якому Суд дійшов відповідного висновку. Зазначене стосується як конкретних обставин справи, так і застосованих норм Конвенції [1]. Також важливо враховувати, що застосування окремих правових позицій може змінюватися залежно від правової системи держави-відповідача або інших національних особливостей.

Відтак, на нашу думку, національні суди мають бути особливо уважними до таких нюансів, щоб уникнути помилок у правозастосуванні та забезпечити відповідність судової практики України європейським стандартам захисту прав людини, оскільки зазначені критерії безпосередньо впливають на якість правозастосування практики ЄСПЛ.

Особливо важливе значення це має в умовах російської збройної агресії, коли країна-агресор систематично порушує норми міжнародного права, зокрема міжнародного гуманітарного права та положення Конвенції. У таких обставинах судова практика відіграє ключову роль у захисті прав людини та їх відновленні на національному та міжнародному рівнях.

В свою чергу, проблема порушення прав людини знає суттєвої ескалації внаслідок російської збройної агресії, що зумовлює виникнення нових викликів у сфері забезпечення основоположних прав і свобод людини. Так, російська повномасштабна збройна агресія, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, призвела до системних порушень прав людини, серед яких – злочини проти цивільного населення, зокрема посягання на життя, честь і гідність особи, незаконні позбавлення волі, обмеження свободи слова, примусові переміщення, а також інші форми неправомірного втручання у права людини, що вимагає належного юридичного реагування як на національному, так і на міжнародному рівні.

Відтак, надзвичайно важливими для забезпечення прав та свобод людини є рішення та практика ЄСПЛ, які було ухвалено саме після повномасштабного російського вторгнення в Україну. Такі рішення мають не лише актуальне теоретичне та практичне значення для забезпечення прав людини, але й потенційно визначальний вплив на належне тлумачення правових норм у нових умовах, їх застосування та відновлення порушених прав.

В контексті аналізу застосування практики ЄСПЛ у справах, що стосується періодів збройного конфлікту та російської збройної агресії, особливого значення набуває справа *Novaya Gazeta and Others v. Russia*, яка стала важливим правовим прецедентом та відзначається не лише своїм змістом, але й впливом на подальше формування підходів до забезпечення свободи вираження поглядів під час війни, а також висвітлює проблематику судового переслідування за висловлення думки щодо сутності і обставин російської агресії.

Не зважаючи на те, що відповідно до Резолюції Комітету Міністрів Ради Європи CM/Res(2022)2 від 16 березня 2022 року, а також Резолюції про наслідки припинення членства країни-агресора у Раді Європи у світлі статті 58 Конвенції, ухваленої ЄСПЛ на пленарному засіданні 22 березня 2022 року, статус країни-агресора як Високої Договірної Сторони Конвенції було офіційно припинено 16 вересня 2022 року, ЄСПЛ зберігає юрисдикцію щодо розгляду заяв, поданих проти країни-агресора, які стосуються її дій або бездіяльності, що могли призвести до порушення положень Конвенції, за умови, що такі події мали місце до 16 вересня 2022 року [8].

Справа *Novaya Gazeta and Others v. Russia* є об'єднаною та охоплює питання кримінальної та адміністративної відповідальності, запровадженої законодавчими змінами країни-агресора після повномасштабного вторгнення в Україну. Зокрема, дані зміни встановили покарання за так зване поширення «недостовірної інформації» про російську збройну агресію. У межах цієї справи 161 заявники були засуджені відповідно до нових кримінальних та адміністративних положень, а певні медіа-організації та журналісти зазнали заборони на професійну діяльність.

Так, зазначене рішення ЄСПЛ, зокрема, розглядає закриття медіаорганізації *Novaya Gazeta* державними органами країни-агресора у зв'язку з висвітленням фактів повномасштабного російського військового вторгнення на територію України. Закриття видання стало наслідком кримінальних переслідувань, спрямованих на обмеження свободи вираження, що передбачені ст. 10 Конвенції.

Також, у рішенні ЄСПЛ по справі *Novaya Gazeta and Others v. Russia* детально описує переслідування українського журналіста Дмитра Гордона владою країни-агресора. Підставою для кримінального переслідування з боку російської влади стала заява Гордона, зроблена у березні 2022 року, у якій він зазначив, що з країною-агресором слід спілкуватися виключно мовою сили, оскільки це єдина мова, яку вона розуміє. Зазначена заява прозвучала на тлі російської збройної агресії проти України, коли масово гинули мирні мешканці, а українські міста зазнавали постійних атак внаслідок російської збройної агресії та було системно порушено природні права людини, такі як право на життя, свободу, честь та гідність.

Відповідно до норм російського законодавства, щодо Гордона було порушено кримінальну справу за трьома статтями Кримінального кодексу. Журналіста було занесено до списку терористів та екстремістів, оголошено у розшук, визнано «іноагентом» та заочно засуджено судом до 14 років позбавлення волі.

В свою чергу, ЄСПЛ визнав, що під час розгляду справи *Novaya Gazeta and Others v. Russia* російські судові органи не дотрималися жодних вимог щодо належної правової процедури. Зокрема, офіційних документів Гордону вручено не було, а рішення суду базувалося на спробі при-

душення критики російської влади, а не на запобіганні реальній загрозі національній безпеці. Такі дії з боку влади країни-агресора є нікчемними, оскільки Дмитро Гордон не перебував на їх території. Водночас у тексті рішення ЄСПЛ зазначено, що Гордон не зазнав арешту виключно через те, що перебував поза межами досяжності влади країни-окупанта.

Також, ЄСПЛ підкреслив, що занесення Гордона до списку «іноагентів» і терористів, ймовірно, переслідувало ціль створення так званого «стримувального ефекту», тобто залякування інших журналістів та активістів. Суд також звернув увагу на те, що національний суд не провів належного аналізу змісту заяви Гордона та контексту, в якому вона була зроблена. Було встановлено, що даний факт порушує вимоги статті 10 Конвенції щодо права на свободу вираження думок [1].

Справа *Novaya Gazeta and Others v. Russia* є важливим прикладом проблеми застосування практики ЄСПЛ у період дії воєнного стану. З одного боку, національні суди мають широкі повноваження у питаннях регулювання висловлювань, що можуть підбурювати до насильства. З іншого боку, вони зобов'язані забезпечити ретельний аналіз контексту та змісту таких висловлювань, особливо у випадках, коли вони стосуються права на законну самоборону під час збройного конфлікту. У своєму рішенні ЄСПЛ зазначив, що російські суди застосували «недиференційований підхід», криміналізуючи будь-які висловлювання, які суперечать офіційній пропагандистській версії, а правова система країни-агресора не лише порушила права Гордона, але й сприяла придушенню свободи слова загалом.

Кримінальні покарання зазнали також журналісти, митці та інфлюенсери країни-агресора, які висловлювали засудження російської збройної агресії проти України. За антивоєнні висловлювання, критику дій влади та правдиве висвітлення подій їм висували закликання за статтями про дискредитацію та поширення фейків про армію країни-окупанта.

Так, наприклад, одну із заявниць, журналістку О. Smirnova звинуватили в «розширених повідомленнях неправдивої інформації» про дії армії країни-окупанта та засуджено до 6 років позбавлення волі за висловлену критику щодо російської агресії проти України, що вкотре підтверджує жорстку цензуру та кримінальне переслідування щодо будь-якого вільного вираження поглядів в країні-агресорі, де свобода слова фактично знищена, а правдиве висвітлення подій прирівнюється до кримінального

злочину.

Для України зазначене рішення має особливо актуальне значення, оскільки підтверджує право громадян на жорсткі висловлювання на адресу країни-агресора в умовах війни та вдаватися до відповідних висловлювань та різких оцінок на адресу російських окупантів та агресивної політики країни агресора загалом. Суд підкреслив, що такі висловлювання слід розглядати не як прояви ненависті чи заклики до насильства, як це було обґрунтовано з боку країни окупанта, а як природну реакцію на безпрецедентну російську агресію, яка призвела до численних порушень прав людини, військових злочинів та масштабних страждань мирного населення України [9].

Висновки. Таким чином, зазначеним рішенням у справі *Novaya Gazeta and Others v. Russia*, також було створено прецедент для захисту права на свободу вираження поглядів, захисту українських та російських журналістів та активістів, які висловлюють свої погляди щодо російської збройної агресії у міжнародному інформаційному просторі та підкреслює право відкрито характеризувати дії агресора як злочинні.

Рішення у справі *Novaya Gazeta and Others v. Russia* не лише сприяє формуванню нових правових стандартів у сфері свободи слова, але й закладає фундамент для належного тлумачення правових норм у контексті міжнародного гуманітарного права та прав людини, а також чітко окреслює межі між висловленням критичної думки щодо агресора та потенційними обмеженнями свободи слова під час воєнного стану.

Крім того, це рішення має практичне значення для захисту прав українців у міжнародному інформаційному просторі, оскільки підтверджує легітимність критики дій країни агресора у висловлюваннях, соціальних мережах та публічних заявах, а також створює додаткові правові підстави для оскарження цензури та обмежень контенту з боку міжнародних платформ та соціальних медіа, які можуть помилково розцінювати такі висловлювання як мову ненависті чи підбурювання до насильства.

Така практика підсилює роль Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод як джерела права в Україні та сприяє більш гармонійному впровадженню європейських стандартів у національну правову систему. У ширшому контексті зазначене рішення може стати прикладом для інших країн, які стикаються з подібними викликами, і підтверджує важливість незалежного судового контролю за дотриманням прав людини навіть в умовах збройного конфлікту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон від 17.08.1997 р. № 475/97-ВР / База даних «*Законодавство України*». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80>.
2. Annual report 2024 European court of Human Rights. English edition. Council of Europe – European Court of Human Rights, 2025. p. 124. URL: <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/annual-report-2024-eng>.
3. Resolution CM/Res(2022)2 on the cessation of the membership of the Russian Federation to the Council of Europe (Adopted by the Committee of Ministers on 16 March 2022 at the 1428th meeting of the Ministers' Deputies). URL: <https://rm.coe.int/0900001680a5da51>
4. Аналітичний звіт за результатами моніторингу судових рішень щодо застосування в Україні положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини. Інститут прикладних гуманітарних досліджень. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/b/7/390506.pdf>
5. Завгородній В.А. Правова природа рішень Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2015. №15(1). С. 19–22.
6. Гаврилюк О. Проблеми питання застосування практики Європейського суду з прав людини національними судами. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №4. С. 231–238.
7. Сердюк О.В. Практика Європейського суду з прав людини в Українських судах: прикладні аспекти. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11880/1/Serdyk.pdf>.
8. Press Release issued by the Registrar of the Court ECHR 286 (2022) 16.09.2022. European Court Of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%7B%22itemid%22:%7B%22003-7435446-10180882%22%7D%7D>
9. European Court of Human Rights Decision «Novaya Gazeta and Others v. Russia», case № 11884/22 from 11.02.2025. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%7B%22001-241738%22%7D%7D>.